

การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ของภาคเหนือตอนบนในรอบ 3 ทศวรรษ (2518-2548) : การสำรวจเบื้องต้น

อาจารย์อโณทัย วัฒนาวรร

บทนำ

งานศึกษาชิ้นนี้ต้องการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในจังหวัดภาคเหนือตอนบน 8 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ทั้งนี้การวิเคราะห์จะครอบคลุมช่วงเวลา 3 ทศวรรษที่ผ่านมา คือระหว่างปี 2518-2548 โดยที่ช่วงเวลานี้การเมืองของไทยอยู่ในยุคของการปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งการเลือกตั้งถือเป็นกติกาของการแข่งขันทางการเมือง กล่าวคือในยุคนี้มีการจัดการเลือกตั้งในระดับประเทศขึ้นรวมทั้งสิ้น 12 ครั้ง ได้แก่ การเลือกตั้งในวันที่ 28 มกราคม 2518 , 4 เมษายน 2519 , 22 เมษายน 2522 , 18 เมษายน 2526 , 27 กรกฎาคม 2529, 24 กรกฎาคม 2531 , 22 มีนาคม 2535 (35/1) , 13 กันยายน 2535 (35/2) , 2 กรกฎาคม 2538 , 7 พฤศจิกายน 2539 , 6 มกราคม 2544 และ 6 กุมภาพันธ์ 2548

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงต้องการจะทราบว่า ภายใต้กติกาดังกล่าว ปัจจัยต่อไปนี้มีบทบาทต่อการกำหนดชัยชนะทางการเมืองอย่างไร

1. เงินทุนหรือระบบทุน แม้จะทราบกันโดยทั่วไปว่าทุนมีบทบาทสำคัญต่อการเลือกตั้ง แต่กรณีของภาคเหนือตอนบน ผู้ศึกษาจะลงไปวิเคราะห์รายละเอียดประเภทของกลุ่มทุน เพื่อเปรียบเทียบความมากน้อยของบทบาทกลุ่มทุนแต่ละประเภท คือ กลุ่มทุนเชื้อสายจีน กลุ่มทุนชาวพื้นเมือง และกลุ่มทุนศักดินา

2. ระบบอุปถัมภ์ ประติภาณ์นักรัฐศาสตร์มักจะมองว่า เครือข่ายอุปถัมภ์ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์ทางสังคม-เศรษฐกิจ และถูกแปรให้เป็นความสัมพันธ์ทางการเมือง มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการแข่งขันทางการเมือง ในกรณีของภาคเหนือตอนบน ผู้ศึกษาต้องการดูถึงอิทธิพลของปัจจัยดังกล่าว รวมทั้งความเชื่อมโยงกับปัจจัยอื่นที่นำมาวิเคราะห์ร่วมกันอย่างระบบทุน วัฒนธรรมทางการเมือง และพรรคการเมือง

3. พรรคการเมือง โดยปรกติแล้วถ้าเปรียบเทียบกับภาคอื่น โดยเฉพาะภาคใต้ ไม่เคยปรากฏว่ามีพรรคใดพรรคหนึ่งสามารถยึดกุมเสียงข้างมากได้อย่างเด็ดขาดในพื้นที่ภาคเหนือ

* อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ตอนบน ยกเว้นการเลือกตั้ง 2 ครั้งหลัง คือการเลือกตั้งในวันที่ 6 มกราคม 2544 และ 6 กุมภาพันธ์ 2548 ที่พรรคไทยรักไทยสามารถทำได้ โดยครั้งแรกได้จำนวนที่นั่ง 33 ที่นั่งจากจำนวนทั้งหมด 37 ที่นั่ง และครั้งหลังสุดก็สามารถยึดกุมได้อย่างเบ็ดเสร็จ คือได้จำนวนที่นั่งทั้งหมด 36 ที่นั่ง ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสนใจว่าปัจจัยด้านพรรคการเมืองมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของพื้นที่ภาคเหนือตอนบนอย่างไร และเมื่อนำไปวิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยอื่นอย่างระบบทุน ระบบอุปถัมภ์ และวัฒนธรรมทางการเมือง พรรคการเมืองเป็นปัจจัยที่สำคัญมากน้อยเพียงใด

4. วัฒนธรรมทางการเมือง ซึ่งหมายถึงวิถีคิดทางการเมืองของประชาชน ในที่นี้ผู้ศึกษาต้องการเปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองของชนชั้นล่าง ซึ่งส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคชนบทกับชนชั้นกลาง ซึ่งส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคเมือง ว่ามีความเหมือนความต่างกันอย่างไร พร้อมกันนี้หากนำไปวิเคราะห์ร่วมกับปัจจัยข้างต้น 3 ปัจจัย ปัจจัยด้านวัฒนธรรมทางการเมืองมีความสำคัญอย่างไร

หนึ่งในส่วนของวิธีการศึกษา งานชิ้นนี้ได้อาศัยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารส่วนหนึ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยเอกสารข้อมูลเบื้องต้น งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และหนังสืออื่นๆ และอีกส่วนหนึ่งได้มาจากการสังเกตการณ์ของผู้ศึกษาในสนามการเลือกตั้งหลายครั้งหลายจังหวัด รวมทั้งในการสนทนากับนักการเมืองทั้งในอดีตและปัจจุบันบางคน ผสมกับการแลกเปลี่ยนทัศนะกับหัวหน้าคณะและผู้รู้เรื่องดังกล่าวเป็นพิเศษ (key Informants) ถึงกระนั้นก็ตามด้วยเหตุที่งานชิ้นนี้ ผู้ศึกษาถือว่าเป็นเพียงการสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นเท่านั้น ดังนั้นงานชิ้นนี้จึงมีข้อจำกัดในเรื่องรายละเอียดของข้อมูล และแง่มุมวิเคราะห์บางด้าน

บทบาทของทุนหรือระบบทุน

ย่อมเป็นที่แน่นอนว่ากำเนิดและการขยายของทุนนิยมในภาคเหนือตอนบนมีความสัมพันธ์กับกำเนิดและการขยายตัวของทุนนิยมในสังคมไทย ซึ่งหากกล่าวให้ถึงที่สุดย่อมสามารถโยงไปถึงกำเนิดและการขยายตัวของทุนนิยมโลก กล่าวคือเมื่อทุนนิยมได้ถือกำเนิดในยุโรปตะวันตกและต่อมาได้ขยายตัวไปยังส่วนต่างๆของโลก รวมทั้งประเทศไทยหรือสยามประเทศในความหมายเดิมโดยปริยายระบบทุนดังกล่าวก็จำเป็นต้องแทรกขยายไปยังส่วนอื่นของประเทศด้วย และยิ่งมีการสถาปนารัฐประชาชาติขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 การเติบโตของทุนในส่วนภูมิภาคได้ดำเนินควบคู่ไปกับการขยายตัวของอำนาจรัฐส่วนกลาง ดังปรากฏในกรณีของภาคเหนือตอนบน

ที่ชาวจีนนอกจากจะทำมาค้าขายกับประชาชนแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังเป็นผู้รับสัมปทานผูกขาดจากรัฐส่วนกลาง เช่นการเป็นเจ้าของภาษีนาयर เป็นต้น¹

ความข้างต้น ทำให้มองเห็นได้ว่าอย่างน้อยที่สุด นายทุนประเภทหนึ่งในระบบทุนนิยมของไทยรวมทั้งภาคเหนือตอนบน ก็คือนายทุนเชื้อสายจีน ยิ่งไปกว่านี้ยังมีนายทุนอีก 2 ประเภทที่จะต้องนำมาพิจารณา ประเภทแรก เรียกว่า นายทุนชาวพื้นเมือง นายทุนประเภทนี้ทั้งในแง่เชื้อสายและวัฒนธรรมย่อมดำรงอยู่ในรากฐานของความเป็นพื้นเมือง พร้อมกันนี้หากมองในแง่ชนชั้นทางสังคม นายทุนชาวพื้นเมืองมีพื้นเพเดิมมาจากชนชั้นไพร่หรือชาวนา แต่จะต่างจากไพร่ทั่วไปตรงที่เป็นไพร่ชั้นดีดังปรากฏในกรณีของตระกูลวงศ์วรรณ ซึ่งก้าวมาสู่การเป็นกลุ่มทุนใหม่ของภาคเหนือตอนบน²

ส่วนอีกประเภทหนึ่งเรียกว่า นายทุนศักดินา นายทุนประเภทนี้ฐานะแต่เดิมมาก็คือ ความเป็นเจ้า ซึ่งในเชิงเศรษฐกิจ ก่อนการรวมประเทศในสมัยรัชกาลที่ 5 เจ้านายฝ่ายเหนือได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยผ่านการเก็บค่าเช่า ภาษีอากร ค่าตอไม้ รวมตลอดถึงการเกณฑ์แรงงาน การค้าสินค้าและทาส แต่พอหลังการรวมประเทศ รายได้หลายส่วนถูกตัดทอน ที่ยังคงเหลือไว้ก็มีเพียงส่วนแบ่งค่าตอไม้ และเงินเดือนจากรัฐบาลกลาง อย่างไรก็ตามด้วยเหตุที่กลุ่มเจ้ายังเป็นกลุ่มที่มีที่ดินอยู่ในความครอบครองมากที่สุด ดังนั้นรายได้ทางเศรษฐกิจที่กลุ่มเจ้ายังคงได้รับอย่างต่อเนื่อง ก็คือการแสวงหาส่วนเกินจากค่าเช่าที่ดิน เช่นค่าเช่าตลาด เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ตามความที่เจ้ามีการปรับตัวในการประกอบกิจการในระบบทุนนิยมได้ต่ำ ประกอบกับการดำเนินชีวิตของกลุ่มเจ้าที่มักใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย ท้ายที่สุดทรัพย์สินหลายรายการของเจ้าก็หลุดมือไปอยู่กับกลุ่มทุนกลุ่มอื่น³

เท่าที่ได้จำแนกชนชั้นนายทุนในภาคเหนือตอนบนออกเป็น 3 ประเภทในห้วง 3 ศตวรรษที่ผ่านมา ปรากฏว่านายทุนทั้ง 3 ประเภทล้วนแล้วแต่เข้าไปมีบทบาททางการเมืองในกระบวนการเลือกตั้งทั้งสิ้น เหตุที่เป็นอย่างนี้ คงสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเดือนตุลาคม ปี 2516 อันนำมาซึ่งระบบประชาธิปไตย ภายใต้การเมืองระบอบนี้ ผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองสูงสุดก็คือ ผู้ที่เข้าไปยึดกุมอำนาจรัฐ ซึ่งก็คือการเข้าไปดำรงตำแหน่งของฝ่ายนิติบัญญัติ

¹ ดูรายละเอียดใน Chatthip Nartsupha and Suthy Prasartset, *The Political Economy of Siam 1851 – 1910* (Bangkok : The Social Science Association of Thailand, 1981), pp. 1 – 70 ; และ ปลาย่อ ชนะนนท์, “บทบาทนายทุนพ่อค้าที่มีต่อการก่อและขยายตัวของทุนนิยมภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2464 – 2523” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529)

² ปลาย่อ ชนะนนท์, เพ็ญอ้าง, หน้า 115

³ เพ็ญอ้าง, หน้า 37 – 39 และ 81 – 82

และฝ่ายบริหาร โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง อันเป็นกระบวนการที่ต้องมีการแข่งขันและอาศัย การรณรงค์หาเสียงรูปแบบต่างๆ ขณะที่แต่เดิมมาภายใต้ระบบอำมาตยาธิปไตย (Bureaucratic Polity) การเมืองเป็นระบบปิด แม้จะมีการแข่งขันอยู่บ้าง ก็จำกัดอยู่แค่เฉพาะในหมู่ชนชั้นนำก็ กต่างๆ หาได้ขยายกว้างลงไปยังประชาชนส่วนต่างๆแต่อย่างใดไม่⁴ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่ว่า นี้ มีผลทำให้ชนชั้นนายทุนต้องแสวงหาอำนาจในระบบใหม่ โดยเข้าไปมีส่วนร่วมในการแข่งขัน โดยตรง แทนที่การเข้าไปแอบอิงอำนาจรัฐอำมาตยาธิปไตย อันเป็นการเข้าไปแสวงหาอำนาจโดย อ้อม โดยผ่านระบบอุปถัมภ์แบบเดิมหรือระบบอุปถัมภ์ที่รัฐอำมาตยาธิปไตยให้ความคุ้มครองแก่ กลุ่มทุน เพื่อแลกเปลี่ยนกับค่าใช้จ่ายทางเศรษฐกิจและสังคมที่กลุ่มทุนยื่นตอบแทนให้

ในบรรดากลุ่มทุนทั้ง 3 ประเภทนั้น กลุ่มทุนเชื้อสายจีนนับได้ว่ามีจำนวนมากที่สุด และมี การสืบทอดอำนาจอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นตระกูลจางสุทธานามณีในจังหวัดเชียงราย ตระกูลตัน บรรจงในจังหวัดพะเยา ตระกูลโลหะโชติในจังหวัดน่าน ตระกูลเชื้ออภิญญากุลในจังหวัดแพร่ ตระกูลโล่ห์สุนทรในจังหวัดลำปาง ตระกูลด่านไพบุลย์ในจังหวัดลำพูน และตระกูลชินวัตรใน จังหวัดเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามที่น่าสังเกตว่า แต่ละตระกูลต่างก็มีอำนาจจำกัดเฉพาะในเขตพื้นที่ ที่ตนเองมีบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมมาอย่างยาวนานเท่านั้น นั่นก็คือเขตพื้นที่ที่พวกเขา มีภูมิเล้าอาอาศัยอยู่

ถึงกระนั้นก็ตามในตอนหลังตระกูลชินวัตร รุ่นพ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้ขยายฐานอำนาจ ทางการเมืองครอบคลุมภาคเหนือตอนบนได้เกือบครบทุกจังหวัดในการเลือกตั้งครั้งปี 2544 และ ครบทุกที่นั่งและทุกจังหวัดในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด 6 กุมภาพันธ์ 2548 แต่ทว่านั่นมิใช่เกิดจาก การเริ่มต้นจากฐานของทุนท้องถิ่น หากแต่เป็นฐานของทุนระดับชาติหรือระดับนานาชาติก็ได้ถ้า พิจารณาจากฐานะทางธุรกิจและความมั่งคั่งของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร กล่าวอีกนัยหนึ่งอำนาจ ทางการเมืองของตระกูลชินวัตรในวันนี้ หาได้เหมือนกับในรุ่นก่อนหน้าคือรุ่นของเลิศ ชินวัตรและ สุรพันธ์ ชินวัตร บิดาและอาของ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ซึ่งถือได้ว่าขณะนั้นฐานะทางเศรษฐกิจของ ตระกูลยังคงจำกัดเพียงแค่นายทุนท้องถิ่น ที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ-สังคมในขอบเขตเพียงแค่ จังหวัดของตนเอง เหมือนกับตระกูลอื่นๆ ในแต่ละจังหวัดของภาคเหนือตอนบนดังที่กล่าวมา ข้างต้น⁵

⁴ Fred W. Riggs, Thailand : The Modernization of Bureaucratic Polity (Honolulu : East – West Center Press, 1967)

⁵ ดูรายละเอียดใน ความเป็นมาและบทบาทของตระกูลชินวัตร ใน อธิวัฒน์ ทรัพย์ไพฑูรย์, ตระกูลชินวัตร (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วรรณสาส์น, 2546)

ส่วนกลุ่มทุนอีก 2 ประเภทที่เหลือนั้น ที่น่าสนใจคือกลุ่มทุนพื้นเมือง ซึ่งในงานชิ้นนี้จะกล่าวถึงตระกูลวงศ์วรรณและปิยวรรณ โดยที่ตระกูลแรกคือตระกูลวงศ์วรรณ นอกเหนือจากที่ได้กล่าวมาแล้ว พัฒนาการของธุรกิจตระกูลวงศ์วรรณ นอกจากธุรกิจหลักคือธุรกิจไบยาสูบ ซึ่งมีเครือข่ายครอบคลุมทั้ง 7 จังหวัดภาคเหนือตอนบนที่อาศัยการจัดการผ่านทางบริษัทเทพวงส์ จำกัดเป็นหลักแล้ว ตระกูลวงศ์วรรณยังมีธุรกิจด้านอื่นอีกหลายกิจการ ดังตารางข้างล่างนี้

เครือข่ายธุรกิจตระกูลวงศ์วรรณ

ชื่อกิจการ	ปีก่อตั้ง	ธุรกิจ
1. บริษัท เทพวงส์ จำกัด	2492	โรงเลื่อย ยาสูบ
2. บริษัท เหมืองแร่สกุลทอง จำกัด	2512	เหมืองแร่
3. บริษัท อุตสาหกรรมไบยาสูบไทย จำกัด	2513	ยาสูบ
4. บริษัท เชียงใหม่การเหมืองแร่ จำกัด	2517	เหมืองแร่
5. บริษัท ยาสูบสากล จำกัด	2517	ยาสูบ
6. บริษัท สยามวัชร จำกัด	2520	ซื้อขายเครื่องจักร
7. ห.จ.ก. นิติบุคคล สถานีปั๊มไบยาเวอร์จิเนียดอนมุล	2502	ยาสูบ
8. บริษัท สยามเอ็กซ์พอร์ตกาแฟ จำกัด	2522	กาแฟ
9. บริษัท เกษตรกรรมสมบูรณ์แบบ จำกัด (ร่วมทุนกับ กลุ่มมิตซูบิชิ – ทากาซากิ บริษัทข้ามชาติญี่ปุ่น)	-	เลี้ยงสัตว์
10. บริษัท สยามนักข่าวธุรกิจ จำกัด	-	หนังสือพิมพ์
11. บริษัท ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ จำกัด	-	เกษตรแปรรูป
12. บริษัท เชียงใหม่จตุรมิตร จำกัด	-	รับเหมา
13. บริษัท เอ แอนด์ พี จำกัด	-	โรงแรม
14. สถานีปั๊มไบยาทั่วภาคเหนือกว่า 140 สถานี	-	โรงปั๊มไบยา

ที่มา : ฝ่าสมรภูมิภาคเหนือ (ฉบับพิเศษ), ผู้จัดการรายวันภาคเหนือ 3 สิงหาคม 2535 หน้า 5

เมื่อพิจารณาจากข้อมูลทางธุรกิจของตระกูลวงศ์วรรณคงจะเห็นได้ว่าธุรกิจไบยาสูบถือเป็นธุรกิจที่ทรงความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่มีนัยทั้งทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง กล่าวคือในทางเศรษฐกิจ ธุรกิจไบยาสูบเป็นธุรกิจอุตสาหกรรมการเกษตรที่มีขอบเขตครอบคลุมพื้นที่เพาะปลูกในภาคเหนือตอนบนหลายจังหวัด อีกทั้งยังเป็นธุรกิจการส่งออกอีกด้วย ในทางสังคม ด้วยเงื่อนไขของการประกอบธุรกิจประเภทนี้ ทั้งในแง่ของขั้นตอนในการผลิต ที่ต้องมีการ

ควบคุมคุณภาพในการผลิต ทั้งการเตรียมต้นกล้า ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทั้งความรู้ในการผลิต เลยทำให้จำเป็นต้องมีบุคคลที่เชื่อมโยงระหว่างผู้ประกอบการที่เรียกว่า “เจ้าของโรงบ่มใบยา” หรือที่ภาษาท้องถิ่นเรียกขานอย่างมีนัยทางสังคมว่า “พ่อเลี้ยง” โดยฐานะพ่อเลี้ยงจะเป็นผู้จ้างวานพนักงานตรวจไร่ ซึ่งปรกติคุณสมบัติที่สำคัญของพวกเขาก็คือเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือและรู้จักชาวไร่หลายหมู่บ้านในอำเภอนั้นๆ และตรงนัยสุดท้ายคือนัยทางการเมือง ตระกูลวงศ์วรรณได้อาศัยเครือข่ายทางเศรษฐกิจ-สังคมที่มีมาอย่างยาวนานกับบรรดาพ่อเลี้ยงในจังหวัดและอำเภอต่างๆ โดยที่พ่อเลี้ยงเหล่านี้ก็มีความสัมพันธ์กับผู้นำท้องถิ่น รวมทั้งชาวไร่เป็นทอดๆ ไป ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ได้แปรมาเป็นความสัมพันธ์ทางการเมืองภายใต้การแข่งขันด้วยการเลือกตั้ง ดังจะขยายความในรายละเอียดในตอนที่ว่าด้วยระบบอุปถัมภ์

ตระกูลต่อมาคือตระกูลปิยวรรณ แม้ว่าขนาดของธุรกิจและอิทธิพลทางการเมืองจะไม่มากมายเท่าตระกูลวงศ์วรรณ แต่ก็ถือได้ว่าตระกูลปิยวรรณเป็นนายทุนพื้นเมืองขนานแท้ตระกูลหนึ่ง กล่าวคือ สอาด ปิยวรรณ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดลำปางเป็นบุตรของนายคำสุข และนางจันทร์ทิพย์ ปิยวรรณ (เดิมนามสกุลปิงวง) บ้านเดิมอยู่ที่บ้านเอื้อม หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านเอื้อม อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีอาชีพค้าขายพืชผลทางการเกษตร เฉพาะนายอาดเองเริ่มการประกอบอาชีพด้วยการเป็นลูกจ้างส่งของให้กับพ่อค้าเชื้อสายจีนในตัวจังหวัดลำปาง หลังจากนั้นจึงได้จัดตั้งบริษัทลำปางชัย จำกัด โดยเป็นตัวแทนจำหน่ายเครื่องไฟฟ้าทุกชนิด เครื่องสีข้าว รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน รถยนต์ ทั้งในระบบเงินสดและเงินผ่อน นอกไปจากนี้ยังได้จัดตั้งบริษัทอินเตอร์ไลฟ์ไฟแนนซ์ บริษัทน้ำมันสากล และบริษัทลำปางชัยอุตสาหกรรมป่าไม้ (ลอป.) อันเป็นบริษัทที่ได้รับสัมปทานการทำไม้จากกรมป่าไม้⁶

หากพิจารณาจากประเภทของธุรกิจที่ตระกูลปิยวรรณทำอยู่ กล่าวได้ว่าไม่อำนวยต่อการแปรไปเป็นเครือข่ายทางการเมือง แต่ทว่าความเป็นเจ้าของกิจการทำให้อาดมีทรัพยากรทางการเมืองประเภททุนเหนือกว่านักการเมืองคู่แข่งอีกหลายคน และที่น่าสนใจไปกว่านี้ ก็คือว่าอาดได้อาศัยลักษณะความเป็นคนท้องถิ่น (Neighborhood)⁷ ไม่ว่าจะเป็นการลงทุนสร้างและเป็นผู้แสดงภาพยนตร์เรื่อง “หนานทิพย์ช้าง” อันเป็นผู้นำคนสำคัญของชาวลำปางและชาวเหนือ

⁶ ประจันต์ รักพงษ์, การศึกษาการหาเสียงในการเลือกตั้ง 24 กรกฎาคม 2529 จังหวัดลำปาง (กรุงเทพฯ : โครงการศึกษานโยบายสาธารณะ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530), หน้า 76 – 78 ; และจากการสนทนากับญาติผู้ใกล้ชิดของ สอาด ปิยวรรณ

⁷ ในทางทฤษฎี การอ้างถึงท้องถิ่นถือเป็นฐานการมีส่วนร่วมที่สำคัญอย่างหนึ่ง โปรดดู Samuel P. Huntington and Joan M. Nelson, *No Easy Choice : Political Participation in Developing Countries* (Massachusetts : Harvard University Press, 1976) p. 15

ท่านหนึ่ง พร้อมไปกับการอาศัยภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นเครื่องมือในการรณรงค์หาเสียง โดยนำไปฉายในหลายพื้นที่ในเขตการเลือกตั้งที่ 1 อันเป็นเขตที่ตนเองลงสมัครรับเลือกตั้ง หรือ ในการปราศรัยหลาย ๆ ครั้ง สอดคล้องอ้างถึงภูมิหลังของครอบครัว โดยอ้างว่า ตนเองเป็นคนบ้านนอก แต่ด้วยความขยันขันแข็งจึงสามารถสร้างฐานะจนอยู่ในระดับมั่งคั่ง และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อคนลำปาง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนบ้านนอกเหมือนกัน⁸

ประเภทสุดท้าย คือ ทุนศักดิ์นา กล่าวได้ว่า ทุนกลุ่มนี้มีบทบาททางการเมืองน้อยที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มทุนอื่นอีก 2 ประเภท ที่กล่าวมา เฉพาะในช่วงที่งานชิ้นนี้ทำการศึกษา ตระกูลที่เข้าไปมีบทบาททางการเมืองคงมีเพียงตระกูล ณ เชียงใหม่ ของ “เจ้าหนูย” - ธวัชวงศ์ ณ เชียงใหม่ โดยที่ตระกูลนี้ ทั้งสาม – ภรรยา คือ ธวัชวงศ์ ณ เชียงใหม่ และ กิ่งกาญจน์ ณ เชียงใหม่ ต่างก็เคยได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. เฉพาะธวัชวงศ์เองยังเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี และปัจจุบันกำลังดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เชียงใหม่ ยิ่งไปกว่านี้ ในตอนหลังตระกูลนี้ยังได้ส่งบุตร คือ ร.อ. (หญิง) เดือนเต็มดวง ณ เชียงใหม่ ลงสมัครรับเลือกตั้งในการเลือกตั้งครั้งล่าสุด เมื่อวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2548 อีกด้วย

คงต้องกล่าวไว้อีกเช่นกันว่า ปัจจัยที่ทำให้ทุนกลุ่มนี้ประสบความสำเร็จทางการเมืองก็คงเป็นปัจจัยเดียวกันกับกลุ่มทุนอื่นอีก 2 ประเภท นั่นก็คือ การถือครองและใช้ทรัพยากรเงินทุนและเครือข่ายอุปถัมภ์ นัยหนึ่ง สถานะของความสืบสายมาจากเจ้า มีได้บ่งชี้ถึงความสามารถ เมือง หากแต่การถือครองและใช้เงินทุนรวมกับการวางเครือข่ายอุปถัมภ์ต่างหากที่เป็นปัจจัยชี้ขาด ในกรณีของครอบครัวธวัชวงศ์ ก็คงเช่นตระกูลเจ้าอื่น ๆ ที่ยังคงมีมรดกด้านอสังหาริมทรัพย์ หรือที่ดินอยู่ในครอบครอง ดังจะเห็นได้จากรายการทรัพย์สินของครอบครัวธวัชวงศ์ ซึ่งสามารถนำมาแสดงดังนี้ คือ⁹

1. โรงแรมดวงตะวัน
2. บริษัททรายทองก่อสร้าง
3. กิจการโรงภาพยนตร์แสงตะวัน
4. ที่ดินและอาคารให้เช่าหลายจุดในจังหวัดเชียงใหม่

อย่างไรก็ตาม เท่าที่ทราบมาทรัพย์สินหลายรายการได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันสถานะทางการเมืองก็ถูกสั่นคลอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากมีความขัดแย้งกับกลุ่มชินวัตรในเรื่องการวางตัวผู้สมัครรับเลือกตั้ง ส.ส. ครั้งหลังสุด ทั้งที่ก่อนหน้านี้ ธวัชวงศ์ ณ เชียงใหม่ คือ

⁸ ประชัน รักพงษ์, อ้างแล้ว, หน้า 76-78

⁹ ผู้จัดการรายวัน ภาคเหนือ, 3 สิงหาคม 2535, หน้า 5

ตัวแทนของพรรคไทยรักไทยในการเป็นผู้สมัครนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ แต่ในการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมานี้ ครอบครัวยุทธวงศ์ได้แยกตัวออกไปสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ โดยส่งกิ่งกาญจน์ ผู้เป็นภรรยาลงเป็นผู้สมัคร ส.ส. ในเขตเลือกตั้งที่ 3 พร้อมกับส่ง ร.อ. (หญิง)เดือนเต็มดวง บุตรี เป็นผู้สมัครในเขตเลือกตั้งที่ 1 และท้ายที่สุดก็ประสบความสำเร็จกับผู้สมัครในนามพรรคไทยรักไทยทั้ง 2 เขต อีกทั้งยังอาจส่งผลกระทบต่อตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ที่ยุทธวงศ์ยังคงดำรงตำแหน่งอยู่

นอกเหนือไปจากกลุ่มทุนทั้ง 3 ประเภทข้างต้นแล้ว หลายจังหวัดของพื้นที่ภาคเหนือตอนบนยังปรากฏมีกลุ่มทุนต่างถิ่นแทรกตัวเข้ามามีบทบาท โดยเริ่มต้นจากการอาศัยสายสัมพันธ์ที่มีกับกลุ่มทุนท้องถิ่นประเภทใดประเภทหนึ่งหรือหลายประเภท และเมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วจึงค่อยจัดวางเครือข่ายทางการเมืองเป็นของตนเอง แทนที่จะพึ่งพิงกลุ่มทุนท้องถิ่นเหมือนดังตอนเริ่มต้น ดังปรากฏในกรณีของ วีรพล มุตาบระ ประทวน รมยานนท์ สัมพันธ์ เลิศนุวัฒน์ และ ถาวร ตริรัตนวงศ์ ในจังหวัดเชียงราย สมพงษ์ อมรวิวัฒน์ และจุลพันธ์ อมรวิวัฒน์ ในจังหวัดเชียงใหม่ และ พล. อ. อ. ทวี จุลละทรัพย์ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน

จากที่กล่าวมา คงพอสรุปในส่วนนี้ได้ว่า กลุ่มชนชั้นนำที่มีบทบาททางการเมืองในระบบประชาธิปไตย ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลง 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นจนถึงปัจจุบัน คือ กลุ่มทุนทั้ง 3 ประเภท และยังมีกลุ่มทุนต่างถิ่นแทรกเข้ามาอยู่บ้าง โดยที่อย่างน้อยที่สุด ในช่วงเริ่มต้นยังต้องอาศัยเครือข่ายของกลุ่มทุนท้องถิ่นอยู่ดี แต่ถึงกระนั้นก็เชื่อว่าการเมืองภายใต้ระบอบนี้ไม่เหลือพื้นที่ให้แก่คนกลุ่มอื่นเลย จากการศึกษา ทำให้พบว่า ยังมีที่หนึ่งบางส่วน ที่คนกลุ่มอื่น ซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่า ชน-ชั้นกลางของท้องถิ่น สามารถก้าวเข้าไปสู่สถานะชนชั้นปกครอง (ruling class) ร่วมกับกลุ่มชนชั้นนำประเภททุนทั้งหลาย ทั้งนี้ คนกลุ่มนี้มักมีภูมิหลังทางอาชีพที่สามารถอุปถัมภ์ประชาชนโดยทั่วไปได้ ดังปรากฏในกรณีของ สมศาสตร์ รัตนศักดิ์ อาชีพแพทย์ จ.ส.อ. ทรงธรรม ปัญญาดี อาชีพโฆษกจัดรายการวิทยุและ วิจิตร ยอดสุวรรณ อาชีพอาจารย์ ในจังหวัดเชียงราย เจริญ เชาวน์ประยูร และ จำรูญ ไชยลังการณ อาชีพอาจารย์ และ ณรงค์ นิยมไทย อาชีพโฆษกจัดรายการวิทยุ ในจังหวัดเชียงใหม่ คำรณ ณ ลำพูน อาชีพทนายความ ชลน่าน ศรีแก้ว อาชีพแพทย์ในจังหวัดน่าน จ.ส.อ. แสงว ประเสริฐ อาชีพโฆษกจัดรายการวิทยุ วินิจชัย ธนะรังสฤษฏ์ อาชีพทนายความ และ เกรียงไกร ไชยมงคล อาชีพอาจารย์ ในจังหวัดพะเยา และ อาภาภรณ์ พุทธิพวน อาชีพอาจารย์ ในจังหวัดลำพูน

ระบบอุปถัมภ์

โดยทั่วไป แนววงไทยศึกษาด้านสังคมศาสตร์บางกลุ่ม ยอมรับกันว่า พัฒนาการของสังคมไทย ซึ่งมีพื้นฐานมาจากระบบไพร่และศาสนาพุทธนั้น ได้เพาะบ่มวิถีคิด หรือวัฒนธรรมแบบผู้อุปถัมภ์ – ผู้ใต้อุปถัมภ์ รวมทั้งการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการจัดองค์กรแบบผู้อุปถัมภ์ – ผู้ใต้อุปถัมภ์ ดังที่จะเรียกโดยรวมทั้งวิถีคิดและการจัดองค์กรว่า ระบบอุปถัมภ์ ซึ่งปรากฏไปทั่วทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น อีกทั้งปรากฏในองค์กรต่าง ๆ หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผลประโยชน์ พรรคการเมือง และองค์กรราชการ เป็นอาทิ¹⁰

กล่าวเฉพาะการแข่งขันทางการเมืองในภาคเหนือตอนบนทั้ง 8 จังหวัด ผู้ศึกษาพบว่า กลุ่มชนชั้นนำที่ก้าวเข้าสู่กระบวนการแข่งขัน กลุ่มแรกก็คือ กลุ่มทุน ซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มทุนเชื้อสายจีน กลุ่มทุนชาวพื้นเมือง และกลุ่มทุนศักดินา โดยมีกลุ่มทุนต่างถิ่นเข้ามาแทรกอยู่บ้าง ซึ่งได้ขยายความในรายละเอียดมาก่อนหน้านี้ ส่วนที่พ้นไปจากนี้ ก็คือ กลุ่มชนชั้นนำที่มีรากฐานทางสังคมอีกแบบหนึ่ง ดังที่เรียกว่า ชนชั้นกลางของท้องถิ่น ซึ่งหมายถึง ครูบาอาจารย์ แพทย์ และ นักจัดการการวิทย์ เป็นต้น ที่สำคัญ ชนชั้นนำทั้ง 2 กลุ่มต่างล้วนแต่อาศัยระบบอุปถัมภ์เป็นเครือข่ายทางการเมืองของตน ยิ่งไปกว่านี้ยังกล่าวได้อีกว่า เครือข่ายอุปถัมภ์ ถือเป็นทรัพยากรทางการเมืองที่ทรงประสิทธิภาพเหนือกว่าอื่นใดในการนำมาซึ่งชัยชนะทางการเมือง

เมื่อพิจารณาแง่มุมทฤษฎี ความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์ – ผู้ใต้อุปถัมภ์ (patron – client relationship) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 ฝ่ายที่มีความแตกต่างกันในด้านอำนาจ ความมั่งคั่ง และสถานภาพ โดยที่ความสัมพันธ์จะอยู่ในลักษณะแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ฝ่ายแรกเรียกว่าผู้อุปถัมภ์ จะเป็นผู้มีทรัพยากรเหนือกว่า และเป็นผู้หยิบยื่นทรัพยากรเหล่านี้ให้แก่ฝ่ายที่สอง ที่เรียกว่า ผู้ใต้อุปถัมภ์ ทั้งนี้ ก็เพื่อสร้างความพอใจให้แก่ฝ่ายที่สอง ในทางกลับกัน ฝ่ายที่สองคือ ผู้ใต้อุปถัมภ์ ก็จะทำให้บริการแก่ฝ่ายแรกเป็นการตอบแทน¹¹

อย่างไรก็ดี ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว มักเริ่มจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมก่อน จากนั้น จึงค่อยแปรมาเป็นความสัมพันธ์ทางการเมือง ด้วยเหตุนี้ ส.ส. ภาคเหนือ

¹⁰ โปรดดู Clark D. Neher, “A Critical Analysis of Research on Thai Politics” in Neher (ed.), Modern Thai Politics (Massachusetts : Schulman Publishing Company, 1979), pp. 457 – 477 ; and Jeremy H. Kemp, “A Tail Wagging the Dog : The Patron – Client Model in Thai Studies” in Christopher Clapham (ed.) Private Patronage and Public Power : Political Clientelism in The Modern State (London Frances Printer Publishers, 1982), pp. 142 – 161

¹¹ James C. Scott, “Patron – Client Politics and Social Change in Southeast Asia” in American Political Science Review (66 : 1, 1972), p. 92

ตอนบนทั้ง 8 จังหวัด ในช่วงเวลาที่ศึกษา จึงเป็นกลุ่มชนชั้นนำที่อย่างน้อยต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเหนือกว่าประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ หรือที่เรียกว่าชนชั้นรากหญ้า ยิ่งไปกว่านี้ ยังต้องใช้ความเหนือกว่าไปสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปของเจ้าของกิจการกับลูกค้า อย่างเช่นเจ้าของโรงบ่มไบยาสูบกับชาวไร่ยาสูบ หมอกับคนไข้ หรือ ทนายความกับลูกความ ครูอาจารย์กับลูกศิษย์ เป็นต้น ทั้งนี้ ความสัมพันธ์ดังกล่าวต้องดำเนินอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลาหนึ่ง กระทั่งประชาชนให้การยอมรับและมีความผูกพันจนกลายสถานะมาเป็นผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์

ตามที่ได้นำเสนอข้อมูลในตอนต้น กลุ่มทุนไม่ว่าจะเป็นทุนประเภทใด โดยธรรมชาติของทุนย่อมมีการประกอบธุรกิจเกี่ยวข้องกับประชาชนในพื้นที่ อีกทั้งยังสามารถอาศัยทุนที่มีอยู่เข้าไปใช้จ่ายในกิจกรรมของชุมชนในลักษณะของการสงเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ อันมีผลต่อการสร้างและสะสมชื่อเสียงทางสังคมให้แก่ชนชั้นนำกลุ่มนี้ ซึ่งในท้ายที่สุดได้กลายมาเป็นต้นทุนที่จะนำมาใช้จ่ายในเกมส์การแข่งขันทางการเมือง ดังปรากฏในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมของตระกูลเชื้อสายจีนอย่างตระกูลจตุรนามณี และตระกูลติยะไพรัช ในจังหวัดเชียงราย ตระกูลตันบรรจง ในจังหวัดพะเยา ตระกูลโลหะโชติ ในจังหวัดน่าน ตระกูลโล่สุนทร ในจังหวัดลำปาง ตระกูลเอื้ออภิญญากุล ในจังหวัดแพร่ ตระกูลชินวัตร ตระกูลเกียรติไชยากร และตระกูลบุญอุปกรณ์ ในจังหวัดเชียงใหม่ และตระกูลด่านไพบูลย์ ในจังหวัดลำพูน รวมทั้งตระกูลของนายทุนพื้นเมืองอย่างตระกูลวงศ์วรรณ ในจังหวัดภาคเหนือหลายจังหวัด และตระกูลปียวรรณ ในจังหวัดลำปาง และสุดท้ายคือ ตระกูลของนายทุนศักดินาอย่าง ณ เชียงใหม่ ในจังหวัดเชียงใหม่

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า บรรดากลุ่มนายทุนทั้งหลาย ต่างก็อาศัยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองเข้าไปมีอำนาจทางการเมือง เพียงแต่ว่า ขอบเขตของตระกูลต่าง ๆ จำกัดไว้แค่พื้นที่เดิมของตนเองเท่านั้น หากได้มีการขยายข้ามพื้นที่ / จังหวัดแต่อย่างใดไม่ ยกเว้นแค่ตระกูลชินวัตร แต่ถึงกระนั้น กรณีของตระกูลชินวัตร ในตอนหลังถือว่าเป็นการเริ่มต้นจากขอบเขตระดับชาติ เข้าไปสู่ท้องถิ่น มิใช่เหมือนตอนเริ่มต้นที่ตระกูลชินวัตรอาศัยฐานะของตระกูลในท้องถิ่นเข้าไปสู่การเมืองระดับชาติ และก็จำกัดขอบเขตเอาไว้แค่จังหวัดเชียงใหม่บางเขตเท่านั้น ดังกรณีของ เลิศชินวัตร และ สุพันธ์ ชินวัตร

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มทุนที่มีศักยภาพในการขยายอำนาจข้ามจังหวัด กลับเป็นกลุ่มทุนชาวพื้นเมืองตระกูลวงศ์วรรณ จากจังหวัดแพร่ เหตุที่เป็นดังนี้คงเป็นเพราะตระกูลวงศ์วรรณมีเครือข่ายทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจไบยาสูบครอบคลุมพื้นที่ภาคเหนือตอนบนมายาวนานและมากถึง 7 จังหวัด คือ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พะเยา น่าน และแพร่ จะมียกเว้นก็เพียงแม่ฮ่องสอนจังหวัดเดียว ทั้งนี้ โดยลักษณะของธุรกิจไบยาสูบ

นอกจากความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจะมีลักษณะลดหลั่นเชิงแนวดิ่ง ซึ่งเริ่มจากบริษัทในเครือของตระกูลวงศ์วรรณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บริษัท เทพวงส์ จากนั้นก็จะเชื่อมโยงลงไปถึงเจ้าของสถานปั๊มใบยาในระดับอำเภอต่าง ๆ ของแต่ละจังหวัด ที่ต้องพึ่งพิงเงินทุนและตลาดจากบริษัทในเครือ (ตระกูลวงศ์วรรณ) และเจ้าของสถานปั๊มเหล่านี้ก็จะเป็นห่วงโซ่สุดท้ายที่จะเชื่อมโยงกับชาวไร่ยาสูบ ซึ่งก็คือ ประชาชนระดับรากหญ้าในหมู่บ้านตำบลต่าง ๆ โดยมีพนักงานตรวจไร่ในฐานะลูกจ้างของเจ้าของสถานปั๊มเป็นตัวคอยเชื่อมโยงให้อีกชั้นหนึ่ง

บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจดังกล่าว เฉพาะในหมู่ชาวไร่ยาสูบเอง เท่าที่ปรากฏจะพบว่า นอกจากชาวบ้านทั่วไปแล้ว ยังมีผู้นำหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการ อย่างกำนันผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการหมู่บ้าน และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ อย่างผู้นำเกษตรกรในหมู่บ้านเป็นชาวไร่ยาสูบอยู่ด้วย ที่สำคัญ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจยังได้ทับซ้อนไปกับความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งหมายถึง การที่แต่ละฝ่ายต่างก็ให้การยอมรับและคาดหวังซึ่งกันและกันในทางสังคม ดังจะเห็นได้จากการที่ชาวไร่เรียกเจ้าของสถานปั๊มใบยาว่า “พ่อเลี้ยง” อันมีนัยของการยกย่องและเกรงขาม

ภายใต้ความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งปรากฏในรูปความสัมพันธ์แบบแนวดิ่ง และเป็นความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องกันมาช่วงเวลาหนึ่ง ทำยที่สุด เมื่อฝ่ายหนึ่งต้องการเข้าไปสู่เวทีการเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงถูกแปรมาเป็นความสัมพันธ์ทางการเมือง โดยมีตระกูลวงศ์วรรณ ในฐานะผู้อุปถัมภ์ขึ้นต้น เป็นผู้นำในการดำเนินงาน ดังจะเห็นได้จากเมื่อครั้งหนึ่งที่ณรงค์ วงศ์วรรณ ได้ตั้งพรรครวมไทย ซึ่งต่อมาได้รวมกับพรรคอื่น ๆ กลายมาเป็นพรรคเอกภาพ โดยที่ณรงค์ วงศ์วรรณ ยังคงเป็นหัวหน้าพรรค และในตอนหลัง (ส่วนหนึ่ง) ก็กลายรูปมาเป็นพรรคสามัคคีธรรม ในห้วงเวลานี้ ณรงค์ วงศ์วรรณ ได้อาศัยเครือข่ายอุปถัมภ์จากธุรกิจใบยาสูบ โดยจัดให้เจ้าของสถานปั๊มใบยาในบางจังหวัดลงสมัคร ส.ส. ในนามของพรรคตนเอง เช่นกรณีของ อำพล ศิริวัฒนกุล เจ้าของสถานปั๊มใบยาในเขตอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง¹² รวมทั้งกรณีของสังวาลย์ วงศ์วรรณ และ อนุสรณ์ วงศ์วรรณ ผู้ควบคุมธุรกิจยาสูบของตระกูลในจังหวัดลำพูน¹³

¹² ยิ่งไปกว่านี้ยังมีฐานะเป็นน้องเขยของณรงค์ วงศ์วรรณ และเป็นผู้มีเครือข่ายห้วคะแนนในอำเภออื่นอีกด้วย ดูข้อมูลใน ประชัน รักพงษ์, อ้างแล้ว, หน้า 66 และ 103 – 104

¹³ ดูรายละเอียดการวางเครือข่ายทางการเมืองของอนุสรณ์ วงศ์วรรณ ได้ใน ธนัน อนุমানราชธน (ผู้รวบรวม), รายงานวิจัยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดลำพูน แทนตำแหน่งที่ว่าง (19 สิงหาคม 2533) (เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2533, บทที่ 4

ยิ่งไปกว่านี้ ณรงค์ วงศ์วรรณ ยังได้อาศัยพันธมิตรจากกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจใบยาสูบอื่น ซึ่งแม้จะไม่ได้ขึ้นตรงต่อธุรกิจใบยาสูบ แต่ทว่า ต่างก็ล้วนอยู่ในแวดวงธุรกิจประเภทเดียวกัน และทำมาค้าขายร่วมกัน อันเป็นความสัมพันธ์ในแบบที่ต่างฝ่ายมีความทัดเทียมกันในความสัมพันธ์ และหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากกันและกัน(instrumental friendship)¹⁴ อย่างเช่นกรณี ความสัมพันธ์กับเมธา เตื้ออภิญญากุล ส.ส. หลายสมัยของจังหวัดแพร่

พรรคการเมือง

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า จากการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นในรอบ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา รวม 12 ครั้ง มีเพียง 2 ครั้งหลังเท่านั้น ที่สะท้อนว่าการตัดสินใจของผู้ลงคะแนนเลือกตั้ง (Voters) ยึดถือเอาพรรคการเมืองเป็นเกณฑ์สำคัญ นั่นก็คือว่า ในการเลือกตั้งวันที่ 6 มกราคม 2544 ประชาชนตัดสินใจเลือกพรรคไทยรักไทยจนได้รับชัยชนะจำนวน 33 ที่นั่ง จากจำนวนทั้งหมด 37 ที่นั่ง โดยจำนวนที่นั่งที่เหลือ 4 ที่นั่งตกเป็นของพรรคประชาธิปัตย์ และในครั้งหลังสุดในการเลือกตั้งวันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2548 ประชาชนทั้ง 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนได้ตัดสินใจลงคะแนนเสียงให้พรรคไทยรักไทยจนสามารถได้รับชัยชนะทั้งหมด 36 เสียง ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ชัยชนะของพรรคไทยรักไทยทั้ง 2 ครั้งหลังนี้ แสดงให้เห็นว่า ประชาชนในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนมีความผูกพันกับพรรคไทยรักไทยในลักษณะใด เป็นความผูกพันชั่วคราว และมีปัจจัยอื่นเข้ามามีอิทธิพลร่วมด้วยหรือไม่ อย่างระบบอุปถัมภ์และระบบทุน เป็นต้น หรือมีแนวโน้มจะเป็นความผูกพันอย่างยาวนานในลักษณะที่นักรัฐศาสตร์เรียกว่า การถือตัวเป็นคนของพรรค(Party Identification) ซึ่งหมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลหนึ่ง ๆ มีความผูกพันต่อพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่ง ทั้งนี้ ความผูกพันที่ว่า ต้องเป็นไปอย่างเข้มข้น (deep preference) มิใช่เป็นความรู้สึกแค่ชอบอย่างผิวเผินหรือชอบตามกระแส หรือแค่เป็นเพียงสมาชิกพรรคเท่านั้น โดยปรกติแล้ว ลักษณะของการถือตัวเป็นคนของพรรค จะมีสภาพคล้าย ๆ กับคนที่ผูกพันตนเองกับศาสนา คือถือว่าตนเองเป็นพุทธคริสต์ หรือ อื่น ๆ ที่สำคัญสภาพความผูกพันกับพรรคมักปรากฏในบรรยากาศของครอบครัว นัยหนึ่งภายในครอบครัวนั้น ๆ จะมีการพูดถึงพรรคที่ตนชอบ และมีการกล่อมเกลาให้บุตรหลานในครอบครัวชอบตามไปอีกด้วย¹⁵

¹⁴ Eric R. Wolf , “Kinship , Friendship , and Patron-Client Relations in Complex Societies” in Michael Banton (ed.) , The social Anthropology of Complex Societies (London : Tavistack Publications , 1966), p.12 and 16

¹⁵ Austin Ranney, Governing : An Introduction to Political Science (Prentice – Hall Inc., 1996), p 191 ; and M. L. Miler, “Political Participation and Voting Behavior” in Mary Hawhesworth and Maurice

อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะวิเคราะห์ในประเด็นข้างต้น ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์การเลือกตั้งทั้ง 10 ครั้งที่ว่าซึ่งไม่ปรากฏพรรคใดครองเสียงข้างมากอย่างเด็ดขาด ด้วยเหตุนี้ จึงน่าจะมั่นใจว่า เหตุใดจึงไม่ปรากฏว่าพรรคมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพฤติกรรมของผู้ลงคะแนนเสียงในจังหวัดภาคใต้ ก็ยังจะเห็นได้ชัดถึงความแตกต่างของบทบาทของพรรคการเมืองที่มีต่อพฤติกรรมการลงคะแนนเสียง กล่าวคือ ในจังหวัดภาคใต้ พรรคจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจลงคะแนนเสียงของประชาชนในลักษณะที่เรียกว่า การถือตัวเป็นคนของพรรค (party identification) ดังจะเห็นได้จาก การที่พรรคประชาธิปัตย์สามารถครองจำนวนที่นั่งข้างมากและข้างมากอย่างเด็ดขาดมาอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ในพื้นที่ 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ผลการเลือกตั้ง 10 ครั้งทีกล่าวถึง หาได้มีพรรคใดพรรคหนึ่งครองความนิยมอย่างต่อเนื่องไม่¹⁶ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลที่จะนำเสนอในตารางข้างล่างนี้

Kogan (eds.), *Encyclopedia of Government and Politics Vol. 1* (London : Routledge, 1998), pp. 433 – 434

¹⁶ นวพรรณ เนตรคำ, “การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมทางการเมืองของคนไทยในชนบท ภาคเหนือและภาคใต้ : กรณีศึกษาจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดนครศรีธรรมราช” (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543)

ตารางเปรียบเทียบจำนวนที่นั่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของแต่ละพรรคการเมือง (พ.ศ. 2518 – 2548) ¹⁷

รายชื่อ พรรคการเมือง	จำนวนที่นั่งในแต่ละปี (คน)											
	2518	2519	2522	2526	2529	2531	2533/1	2533/2	2538	2539	2544	2548
1. ชชาติไทย	1	7	8	11	6	8	5	10	12	5	-	-
2. เกษตรสังคม	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3. พลังใหม่	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. แรงงาน	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. กิจสังคม	5	6	8	15	4	5	1	1	-	-	-	-
6. สันติชน	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7. สังคมชาตินิยม	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8. เสรีชน	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. ประชาธิปัตย์	5	8	2	2	4	-	1	4	3	9	4	-
10. สังคมนิยม	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

¹⁷ ตารางนี้จัดทำขึ้นโดยประมวลข้อมูลมาจาก สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475 – 2535 (กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2537) : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ข้อมูลสถิติและผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 2 กรกฎาคม 2538 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2538) : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ข้อมูลสถิติและผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 17 พฤศจิกายน 2539 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2540) : สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, ข้อมูลสถิติและผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2544 (กรุงเทพฯ : เอส ทู ชาร์ กรุ๊ป จำกัด, 2544) : <http://202.149.97.25/ect48/default.aspx/> ผลการเลือกตั้ง 6 กุมภาพันธ์ 2548

11. ไม่สังกัดพรรค	1	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12. ธรรมสังคม	3	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13. แนวร่วมประชาธิปไตย	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
14. สยามประชาธิปไตย												
15. รวมไทย	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16. ชาตินิยมประชาธิปไตย	-	-	4	-	10	-	-	-	-	-	-	-
17. ประชาธิปไตย	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-
18. สหประชาชาติไทย	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
19. ราษฎร	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-
20. เอกภาพ	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
21. สามัคคีธรรม	-	-	-	-	-	20	-	-	5	-	-	-
22. ความหวังใหม่	-	-	-	-	-	-	20	-	-	-	-	-
23. พลังธรรม	-	-	-	-	-	-	7	6	4	10	-	-
24. นำไทย	-	-	-	-	-	-	-	3	2	-	-	-
25. ชาติพัฒนา	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
26. ไทยรักไทย	-	-	-	-	-	-	-	10	8	12	-	-
	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	33	36
จำนวนที่นั่งรวม	27	27	30	29	34	34	34	34	36	36	37	36

นอกเหนือไปจากข้อมูลตามตารางข้างต้น ยังมีข้อมูลอื่นที่จะช่วยทำความเข้าใจบทบาทของพรรคที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการลงคะแนนเสียง นั่นก็คือ

ประการแรก ส.ส. 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ที่ได้รับการเลือกตั้งหลายสมัย ส่วนใหญ่ทำการโยกย้ายพรรค ซึ่งก็หมายความว่า สัมพันธภาพระหว่างนักการเมือง (ส.ส.) กับประชาชนมิได้ดำเนินไปโดยผ่านทางพรรคการเมือง หากแต่ผ่านทางเครือข่ายตัวบุคคล หรือที่เรียกว่า ระบบอุปถัมภ์ ด้วยเหตุนี้ จึงมีแปลกแต่ประการใด ที่ ส.ส. แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงพรรคที่สังกัดในการเลือกตั้งแต่ละครั้ง แต่ก็ยังได้รับความไว้วางใจจากประชาชนให้เป็น ส.ส. อยู่เหมือนเดิม ดังกรณีตัวอย่างที่จะยกมาเสนอให้เห็นในแต่ละจังหวัด ดังนี้

1. จังหวัดเชียงราย

จ.ส.อ. ทงธรรม ปัญญาดี การเลือกตั้งปี 2518 สังกัดพรรคชาติไทย ปี 2519 สังกัดพรรคธรรมสังคม ปี 2522 สังกัดพรรคสยามประชาธิปไตย ปี 2526 ปี 2531 ปี 2535/1 และปี 2535/2 สังกัดพรรคชาติไทย

มงคล จงสุทธามณี การเลือกตั้งปี 2526 สังกัดพรรคชาติไทย ปี 2529 สังกัดพรรครวมไทย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคสามัคคีธรรม ปี 2535/2 และปี 2539 สังกัดพรรคชาติพัฒนา

ยงยุทธ ดิยะไพรัช การเลือกตั้งปี 2538 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2539 สังกัดพรรคประชาธิปไตย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2544 และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

2. จังหวัดเชียงใหม่

ปรีดา พัฒนถาบุตร การเลือกตั้งปี 2518 สังกัดสันติชน ปี 2519 , ปี 2522 และปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม

เจริญ เชาวนประยูร การเลือกตั้งปี 2522 และปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2529 สังกัดพรรคสหประชาธิปไตย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคสามัคคีธรรม และปี 2535/2 สังกัดพรรคชาติพัฒนา

สุรพล เกียรติไชยากร การเลือกตั้งปี 2526 สังกัดพรรคชาติไทย ปี 2529 สังกัดพรรครวมไทย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคสามัคคีธรรม ปี 2535/2 และปี 2539 สังกัดพรรคชาติพัฒนา ปี 2544 และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

3. จังหวัดพะเยา

เชวง วงศ์ใหญ่ การเลือกตั้งปี 2518 สังกัดพรรคสันติชน ปี 2519 สังกัดพรรคกิจสังคม (ทั้ง 2 ครั้ง ยังรวมอยู่ในจังหวัดเชียงราย เพราะพะเยาถือเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงราย) ปี

2526 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2529 สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ปี 2544 และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

ลดาวัลลี วงศ์ศรีวงศ์ การเลือกตั้งปี 2535/2 , ปี 2538 และปี 2539 สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ปี 2544 และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

ไพโรจน์ ต้นบวรจ การเลือกตั้งปี 2539 สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

4. จังหวัดน่าน

วัลลภ สุปรียศิลป์ การเลือกตั้งปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพปี 2535/1 สังกัดพรรคสามัคคีธรรม ปี 2538 สังกัดพรรคชาติไทย ปี 2539 สังกัดพรรคชาติพัฒนา ปี 2544 และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

เดช วงศ์เทพ การเลือกตั้งปี 2529 สังกัดพรรคสหประชาไทย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ

พลเอกสนั่น เศวตเศรณี การเลือกตั้งปี 2535/1 สังกัดพรรคความหวังใหม่ และปี 2538 สังกัดพรรคชาติไทย

5. จังหวัดแพร่

ณรงค์ วงศ์วรรณ การเลือกตั้งปี 2522 สังกัดพรรครวมไทย ปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2529 สังกัดพรรครวมไทย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคสามัคคีธรรม และปี 2535/2 สังกัดพรรคชาติไทย

พล วัชรปรีชา การเลือกตั้งปี 2522 สังกัดพรรครวมไทย ปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม และปี 2529 สังกัดพรรครวมไทย

วรวัจน์ เอื้ออภิญญากุล การเลือกตั้งปี 2539 สังกัดพรรคชาติไทย ปี 2544 และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

6. จังหวัดลำปาง

สอาด ปิยวรรณ การเลือกตั้งปี 2518 และปี 2519 สังกัดพรรคแรงงาน ปี 2522 , ปี 2526 ปี 2529 และปี 2531 สังกัดพรรคชาติไทย

บุญแท้ง ทองสวัสดิ์ การเลือกตั้งปี 2518 , ปี 2519 , ปี 2522 และปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2529 สังกัดพรรคสหประชาไทย ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคความหวังใหม่ และปี 2535/2 สังกัดพรรคชาติพัฒนา

ไพโรจน์ โล่ห์สุนทร การเลือกตั้งปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคสามัคคีธรรม ปี 2535/2 , ปี 2538 และปี 2539 สังกัดพรรคชาติพัฒนา ปี 2544 และ ปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

7. จังหวัดลำพูน

สมาน ชมภูเทพ การเลือกตั้งปี 2518 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2519 สังกัดพรรคธรรมสังคม ปี 2522 ไม่สังกัดพรรค ปี 2526 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2531 สังกัดพรรคเอกภาพ ปี 2535/1 สังกัดพรรคความหวังใหม่ และปี 2535/2 สังกัดพรรคชาติพัฒนา

มนตรี ด้านไพบูลย์ การเลือกตั้งปี 2522 ไม่สังกัดพรรค ปี 2526 สังกัดพรรคชาติไทย ปี 2529 และปี 2531 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2535/1 , ปี 2535/2 , ปี 2538 และปี 2539 สังกัดพรรคความหวังใหม่

ประเทือง ปานลักษณ์ การเลือกตั้งปี 2529 สังกัดพรรคกิจสังคม ปี 2535/2 สังกัดพรรคความหวังใหม่ และปี 2538 สังกัดพรรคชาติไทย

8. จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พล. อ. อ. ทวี จุลละทรัพย์ การเลือกตั้งปี 2519 สังกัดพรรคธรรมสังคม และปี 2522 สังกัดพรรคชาติประชาธิปไตย

บุญเลิศ สว่างกุล การเลือกตั้งปี 2529 สังกัดพรรคสหประชาธิปไตย ปี 2531 และปี 2535/1 สังกัดพรรคชาติไทย และปี 2538 สังกัดพรรคพลังธรรม

ปัญญา จินาคำ การเลือกตั้งปี 2535/2 สังกัดพรรคความหวังใหม่ ปี 2539 และปี 2544 สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ และปี 2548 สังกัดพรรคไทยรักไทย

ประการที่สอง แม้ในหลายพื้นที่ดูเหมือนว่า พรรคจะมีบทบาทสำคัญ ด้วยเหตุที่พรรคนั้นๆ ครองที่นั่งมาอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย 4 สมัยติดต่อกัน อีกทั้ง ส.ส. คนดังกล่าวก็มิได้เปลี่ยนแปลงพรรคที่สังกัดอีกด้วย ตราบเท่าที่ยังคงลงสมัครรับเลือกตั้ง อย่างกรณีต่อไปนี้

1. จังหวัดเชียงใหม่ ประกอบไปด้วย ไกรสร ดันติพงษ์ สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ได้รับเลือกตั้งติดต่อกันในช่วงเวลาที่ศึกษา 5 สมัย คือ ปี 2518 , 2519 , 2522 , 2526 และ 2529 กับสุรพันธ์ ชินวัตร ซึ่งได้รับเลือกตั้งติดต่อกัน 5 ครั้ง คือ ปี 2519 , 2522 , 2526 , 2529 และ 2531 พร้อมกันนี้ สุรพันธ์ยังกลับมาได้รับเลือกตั้งอีกครั้งในปี 2538 ภายใต้งัดพรรคเดิม คือ พรรคชาติไทย

2. จังหวัดน่าน ประกอบไปด้วย คำรณ ญ ลำพูน สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ ได้รับเลือกตั้งติดต่อกันในช่วงเวลาที่ศึกษา 3 สมัย คือ ปี 2522 , 2526 และ 2529 แต่พออีก 2 สมัยถัดมากลับไม่ได้รับเลือกตั้ง คือ ปี 2531 และ 2535/1 ถึงกระนั้นก็ตาม เมื่อการเลือกตั้งปี 2535/2 , 2538 , 3539 และ 2544 คำรณ ก็ได้รับเลือกตั้งติดต่อกันอีกทั้ง 4 สมัย และอีกคนหนึ่งคือ พูนสุข โลหะโชติ ซึ่งได้รับเลือกตั้งติดต่อกัน 4 สมัยเช่นกัน ภายใต้สังกัดพรรคชาติไทย คือ ปี 2529 , 2531 , 2535/1 และ 2535/2 รวมทั้งปี 2539 ภายใต้สังกัดเดิม หลังจากไม่ได้รับเลือกตั้งในปี 2538

3. จังหวัดพะเยา มีเพียง พวงเล็ก ต้นบวรจ ซึ่งสังกัดพรรคชาติไทย และได้รับเลือกตั้งติดต่อกัน 7 สมัย คือ ปี 2522 , 2526 , 2529 , 2531 , 2535/1 , 2535/2 และ 2538

แต่ทั้ง 5 กรณีในพื้นที่ 3 จังหวัด พรรคก็หาได้มีบทบาทอย่างมากมาแต่อย่างใดไม่ บุคคลเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นไกรสร ตันติพงศ์ สุรพันธ์ ชินวัตร คำรณ ญ ลำพูน พูนสุข โลหะโชติ และ พวงเล็ก ต้นบวรจ ต่างล้วนแล้วแต่อาศัยทรัพยากรทางการเมือง (political resources) ของตนเองเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจและอิทธิพลของตระกูล รวมทั้งเครือข่ายทางการเมืองที่ตนเองสร้างขึ้นมา ในส่วนของพรรค ถ้าจะมีส่วนช่วยคงเป็นเรื่องของเงินทุน ภาพพจน์ของพรรค และสถานะของพรรค ในช่วงที่ยึดกุมอำนาจรัฐเสียมากกว่า

ประจักษ์พยานที่จะเสริมต่อคำอธิบายข้างต้น ก็คือ การที่ผู้สมัครทั้ง 5 คนที่กล่าวมา ไม่สามารถได้รับชัยชนะอย่างต่อเนื่องในสมัยต่อ ๆ มา อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ประชาชนยังมิได้ผูกพันกับพรรคอย่างลึกซึ้ง และเท่ากับว่าทรัพยากรทางการเมืองของบุคคลเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เงินทุนและเครือข่ายอุปถัมภ์ด้อยกว่าคู่แข่งในสมัยนั้น ๆ ยิ่งไปกว่านี้ ในช่วงที่บุคคลเหล่านี้ได้รับการเลือกตั้งติดต่อกันหลายสมัย พรรคที่พวกเขาสังกัดก็หาได้ครองที่นั่งในพื้นที่จังหวัดอื่นอย่างมากมายแต่อย่างใดไม่ ที่สำคัญ ในกรณีของพรรคชาติไทย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สมัครกับพรรคกลับเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวที่ผู้สมัครมีต่อผู้บริหารพรรค แทนที่จะเป็นความสัมพันธ์เชิงอุดมการณ์ ตรงนี้นับว่าแตกต่างไปจากกรณีของพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งผู้สมัครทั้ง ไกรสร ตันติพงศ์ และ คำรณ ญ ลำพูน ต่างล้วนผูกพันกับพรรคในเชิงอุดมการณ์ ด้วยเหตุนี้ ในกรณีหลังจึงปรากฏว่า บุคคลทั้งสองได้มีส่วนผลักดันให้มีกิจกรรมของพรรคในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดตั้งสาขาพรรค และการแสวงหาสมาชิกพรรคในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นต้น

ประการสุดท้าย สำหรับกรณีการเลือกตั้ง 2 ครั้งหลังสุด ที่พรรคไทยรักไทยได้รับชัยชนะอย่างท่วมท้น หากจะมองว่าชัยชนะทั้ง 2 ครั้งเป็นผลมาจากอิทธิพลของพรรคนั้น คงกล่าวได้ไม่ตรงความหมายนัก ทั้งนี้ก็เพราะว่า เมื่อดูจากผู้สมัครของพรรคไทยรักไทยทั้ง 8 จังหวัด ก็พบว่าโดยส่วนใหญ่ของผู้สมัคร ต่างก็เคยเป็น ส.ส. ภายใต้สังกัดของพรรคอื่นมาแล้วทั้งสิ้น ที่สำคัญหลายต่อหลายคนยังเคยเปลี่ยนพรรคที่สังกัดมากกว่าหนึ่งพรรค ไม่ว่าจะเป็นกรณีของยงยุทธ ติ

ยะไพรัช ในจังหวัดเชียงราย วัลลภ สุปรียศิลป์ ในจังหวัดน่าน ปัญญา จีนาคำ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน พินิจ จันทรสุนทร ไพโรจน์ โล่ห์สุนทร บุญชู ตริทอง และวาสิต พัทธมบุตร ในจังหวัดลำปาง ด้วยเหตุนี้ ปัจจัยหลักที่มีผลต่อชัยชนะในการเลือกตั้งของบุคคลเหล่านี้ จึงเกิดจากทรัพยากรทางการเมืองส่วนบุคคลมากกว่า

แต่ก็ย่อมแน่นอนว่า อีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือ พรรคที่สังกัด กรณีของพรรคไทยรักไทยนั้น จะเห็นได้ว่า การบริหารงานของพรรคดำเนินไปอย่างเป็นระบบ ไม่ว่าจะเป็นการวางแผนและการประสานการทำงานขององค์กรพรรคทั้งในระดับส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น กอปรกับนโยบายของพรรคที่เรียกว่า “นโยบายประชานิยม” ยังสร้างความสนใจจากประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนระดับล่างหรือระดับรากหญ้า ยิ่งไปกว่านั้น การโหมรณรงค์ในประเด็น เลือกพรรคไทยรักไทย เท่ากับเลือกนายกรัฐมนตรีที่เป็น “คนเมือง” หรือคนภาคเหนือ ก็สะท้อนให้เห็นว่า พรรคไทยรักไทยเป็นพรรคของคนเมือง แง่มุมหลังนี้นับว่าสอดคล้องไปกับวัฒนธรรมทางการเมืองส่วนหนึ่งของคนไทยรวมทั้งคนเมือง (เหนือ) ที่มีทัศนคติแบบท้องถิ่นนิยม ซึ่งมีงานศึกษาหลายชิ้นได้ระบุเอาไว้อย่างชัดเจนว่า การที่ผู้สมัครถือกำเนิดและเติบโตในท้องถิ่นนั้น ๆ ย่อมมีส่วนต่อการตัดสินใจลงคะแนนเสียงของผู้มีสิทธิลงคะแนน¹⁸ รวมทั้งในกรณีของพรรคไทยรักไทย งานศึกษาอีกชิ้นก็ชี้ในทำนองเดียวกันว่า การรณรงค์หาเสียงของพรรคไทยรักไทย ในการเลือกตั้งวันที่ 6 มกราคม 2544 ในเขตพื้นที่เชียงใหม่ทั้งจังหวัด มีผลต่อการดึงดูดใจและทำให้อำนาจประชาชนตัดสินใจลงคะแนนเสียงให้พรรคไทยรักไทย¹⁹

อย่างไรก็ตาม ลักษณะความผูกพันกับพรรคไทยรักไทยของผู้คนในภาคเหนือตอนบน ผู้ศึกษาเห็นว่า ยังไม่ถึงขั้นที่เรียกว่า การถือตัวเป็นคนของพรรค (party identification) นั่นก็คือ ยังมิใช่ความผูกพันที่ลึกซึ้ง หากแต่เป็นความผูกพันที่เป็นไปตามกระแส โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของภาคเหนือตอนบน ความหมายของกระแสยังพ่วงเอาความรู้สึกท้องถิ่นนิยมอย่างความรู้สึก

¹⁸ จีรวรรณ จงสุทธนามณี, “พฤติกรรมของกลุ่มหนุ่มสาวในการเลือกตั้งทั่วไป ปี 2538 : กรณีศึกษาอำเภอเมืองจังหวัดเชียงราย” (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539) ; พิมพ์ไพ ดิขวงศ์, “ความคาดหวังของประชาชนอำเภอเมืองเชียงใหม่ต่อคุณสมบัติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร” (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539) ; ทรงฤทธิ์ วรรณกุล, “พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงของประชาชนในเขตอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย : กรณีศึกษาการเลือกตั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2539” (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541) ; และ ถนอม เกษมพิทักษ์พงศ์, “พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงของประชาชนอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ในการเลือกตั้งทั่วไป ปี 2539” (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541)

¹⁹ ชินภัทร สมุทรทัย, “ท้องถิ่นนิยมกับชัยชนะของพรรคไทยรักไทย ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2544 ในจังหวัดเชียงใหม่” (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546)

ต้องการได้นายกคนเมืองเข้าไปด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ดี ความรู้สึกที่ว่ามันถือเป็นจุดเริ่มต้นและเมื่อทอดเวลาออกไป อาจแปรเป็นความผูกพันที่ลึกซึ้งก็ได้

วัฒนธรรมทางการเมือง

โดยความหมาย วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องของทัศนคติหรือท่าทีของประชาชนที่มีต่อโครงสร้างทางการเมือง กติกาทางการเมือง นักการเมือง และต่อตัวพวกเขาเอง ยิ่งไปกว่านั้นมิติทางชนชั้นยังมีความเกี่ยวข้องกับทัศนคติทางการเมืองด้วย กล่าวคือชนชั้นล่างและชนชั้นกลางย่อมมีทัศนคติทางการเมืองแตกต่างกัน

20

กรณีของภาคเหนือตอนบน ชนชั้นล่างจะประเมินฐานะของนักการเมืองสูงกว่าฐานะตนเอง กล่าวคือนักการเมืองต้องมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่เหนือกว่าบุคคลทั่วไป ที่สำคัญต้องพร้อมที่จะใช้ความเหนือกว่าดังกล่าวเอื้อประโยชน์ต่อบุคคลทั่วไปและสังคม นับหนึ่งนักการเมืองต้องพร้อมในการเป็นนักสังคมสงเคราะห์ โดยอาศัยฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตนเองเป็นพื้น ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการสงเคราะห์ในเรื่องงานบุญงานกุศล หน้าที่การงาน การศึกษาของบุตรหลาน เป็นต้น

มีข้อสังเกตอยู่ว่า ยิ่งนักการเมืองเคยแสดงบทบาทนักสงเคราะห์มาอย่างต่อเนื่องและมากประเภทเท่าใด ความรู้สึกผูกพันเชิงสำนึกในบุญคุณของผู้ได้รับความช่วยเหลือก็ยิ่งมีมากเท่านั้น พร้อมกันนี้บุคคลดังกล่าวยังจะกลายมาเป็นกระบอกเสียงเผยแพร่บทบาทนักสังคมสงเคราะห์ออกไปในวงกว้างอีกด้วย เข้าทำนองพูดกันปากต่อปาก

อนึ่ง หากนำพื้นฐานอาชีพของนักการเมืองมาเปรียบเทียบกัน ก็ยิ่งจะทำให้มองเห็นชัดว่าบุคคลที่อยู่ในแวดวงธุรกิจหรือนายทุนย่อมมีความได้เปรียบบุคคลในอาชีพอื่น ในการแสดงบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ เช่น หมอ ครู และทนายความ เป็นต้น เนื่องจากกลุ่มทุนมีทรัพยากรทางการเงินและเครือข่ายทางสังคมและการเมืองสูงกว่า แต่ถึงกระนั้น อาชีพหมอ ครู และทนายความก็มีความใกล้ชิดหรือสัมผัสได้ง่ายกว่ากลุ่มทุน ด้วยเหตุนี้หลายครั้งและหลายพื้นที่ที่บุคคลในอาชีพเหล่านี้ได้รับเลือกตั้ง อันเกิดจากผู้คนตระหนักในบุญคุณและคุณงามความดีของนักการเมืองประเภทนี้

²⁰ Gabriel A. Almond, "The Civic Culture Concept" in Roy C. Macridis and Bernard E. Brown (eds.) Comparative Politics : Notes and Readings (California : Wadsworth, Inc., 1990), p. 47 ; Austin Ranney, op.cit., pp. 62 – 64

ตามที่กล่าวมานี้ ทำให้มองเห็นได้ว่าท่าทีที่คนระดับล่างมีต่อบุคคลที่จะก้าวสู่ตำแหน่งชนชั้นปกครองนั้น เป็นท่าทีของบุคคลที่ต้องการที่พึ่งพิง ที่สำคัญระบบคิดแบบนี้มีการสืบสายกันมาแต่โบราณ กล่าวคือผู้ปกครองต้องพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์แก่ประชาชน พร้อมไปกับการให้ความคุ้มครอง เพื่อแลกกับความจงรักภักดีที่ประชาชนจะมอบให้²¹

นอกเหนือไปจากนี้ ความเข้าใจทางการเมืองของประชาชนระดับล่างในเขตภาคเหนือตอนบนยังไม่ได้เป็นไปตามแบบอย่างตะวันตกเท่าที่ควร นั่นก็คือว่าในขณะที่ประชาธิปไตยแบบตะวันตกให้ความสำคัญกับพรรคการเมืองในฐานะเป็นองค์กรที่คอยรองรับการเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชน แต่ประชาชนระดับล่างของภาคเหนือตอนบนกลับให้ความสำคัญกับตัวบุคคลไม่น้อยไปกว่าการพิจารณาพรรค ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยบางชิ้นที่ชี้ว่า ในการเลือกตั้งประชาชนตัดสินใจลงคะแนนเสียงโดยพิจารณาคุณสมบัติส่วนตัวของผู้สมัครไม่น้อยไปกว่าสัดส่วนของประชาชนที่พิจารณาพรรค และที่พิจารณาทั้งตัวบุคคลและพรรค²² อันนับว่าสอดคล้องไปกับการอธิบายข้างต้นที่ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า คุณสมบัติสำคัญที่ประชาชนระดับล่างให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ก็คือการบำเพ็ญตนเป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดี นั่นก็คือต้องมีความสม่ำเสมอในการให้การสงเคราะห์แก่ประชาชนและชุมชน

พร้อมกันนี้ คุณสมบัติอีกประการหนึ่งที่ประชาชนให้ความสำคัญก็คือ ความเป็นคนท้องถิ่น หรือคนที่มีการกำเนิดและเติบโตในจังหวัดนั้นๆ ดังจะเห็นได้จากงานวิจัยบางชิ้นที่มีข้อค้นพบในลักษณะนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 6 มกราคม 2544 ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่ตัดสินใจเลือกพรรคไทยรักไทย²³ ด้วยเหตุหนึ่งก็คือต้องการสนับสนุนคนเชียงใหม่ให้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่ถึงกระนั้นก็ดี ยังปรากฏว่ามี ส.ส. บางคนที่มีได้เป็นคนในพื้นที่ แต่ก็ได้รับเลือกตั้ง ตรงประเด็นนี้ถือเป็นจำนวนสัดส่วน ส.ส. ที่น้อยมาก ยิ่งไปกว่านี้ ส.ส. ประเภทนี้ก็ต้องอาศัยทรัพยากรส่วนบุคคลและเครือข่ายของผู้อุปถัมภ์คนสำคัญในพื้นที่พร้อมทั้งคอยบำเพ็ญตน

²¹ ชูลีทธิ์ ชูชาติ , “วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย” (ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , 2523) , หน้า 110-112

²² สุวิทย์ รุ่งวิสัย, ทัศนคติและการมีส่วนร่วมของประชาชน : กรณีศึกษาผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของอำเภอเมืองเชียงใหม่ (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย , หน้า 34 - 35) ; จีราวรรณ จงสุทธนามณี, อ้างแล้ว, หน้า 77 ; ทรงฤทธิ์ วรรณกุล, อ้างแล้ว, หน้า 38

²³ จีราวรรณ จงสุทธนามณี อ้างแล้ว ; พิมพ์ไพ ดิษฐพงศ์ อ้างแล้ว ; ทรงฤทธิ์ วรรณกุล อ้างแล้ว ; ถนอม เกษมพิทักษ์พงศ์ อ้างแล้ว ; และ ชินภัทร สมุทรทัย อ้างแล้ว

เป็นนักสังคมสงเคราะห์ที่ดีให้ได้ เพื่อครองใจผู้มีสิทธิ์ลงคะแนนเสียง ดังจะเห็นได้จากกรณีของวีรพล มุทุมมาระสมพงศ์ อมรวิวัฒน์ และจุลพันธ์ อมรวิวัฒน์ เป็นต้น

ในแง่ของการเปรียบเทียบพฤติกรรมของ ส.ส.และความคาดหวังของประชาชน ก็คงจะพบว่าในตอนหลังสังคมไทยเริ่มมีความคุ้นเคยกับการเมืองระบอบประชาธิปไตย เนื่องจากหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ได้มีการเลือกตั้งบ่อยครั้ง พร้อมกันนี้ประชาชนก็เล็งเห็นความสำคัญของระบบตัวแทน จนถึงขั้นที่สามารถนิยามความหมายของการทำหน้าที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ดีให้ผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งตัว ส.ส.ที่อยู่ในตำแหน่งถือปฏิบัติ นั่นก็คือ ส.ส.ที่ดีหรือที่พึงประสงค์ต้องเป็นบุคคลที่สามารถพบปะได้ง่าย รวมทั้งต้องไปปรากฏกายในงานพิธีต่างๆ ทั้งงานส่วนตัวเช่นงานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ และงานส่วนรวม เช่นงานทอดกฐิน ผ้าป่า งานสงกรานต์ งานวันปีใหม่ เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ส.ส.ในยุคหลังถูกกำหนดให้เอาใจใส่เขตพื้นที่เลือกตั้ง (Constituency) ของตนเองมากขึ้นกว่า ส.ส.ยุคก่อน ด้วยเหตุนี้ ส.ส.(รวมทั้งผู้ที่เตรียมตัวเป็นผู้สมัครในครั้งต่อไป) จึงมักเกาะติดพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ หรือไม่อย่างน้อยที่สุดต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมในงานพิธีต่างๆ ดังจะเห็นได้จากกรณีของยงยุทธ ตียะไพรัชในจังหวัดเชียงราย ลดาวัลย์ วงศ์ศรีวงศ์ในจังหวัดพะเยา นพ.ทศพร เสรีรักษ์และศิริวรรณ ปราศจากศัตรูในจังหวัดแพร่ และปกรณ์ บุญฤทธิพรในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น ส.ส.รุ่นก่อนถ้าต้องการคงไว้ซึ่งความเป็น ส.ส.ในสมัยต่อไป พวกเขาต้องปรับตัวเอง โดยหันมาทุ่มเทความสนใจในเขตพื้นที่เลือกตั้งยิ่งกว่าเดิม เพราะมิฉะนั้นแล้ว เมื่อมีการจัดการเลือกตั้ง อาจต้องประสบกับความพ่ายแพ้ ดังปรากฏในกรณีของณรงค์ วงศ์วรรณและดุสิต รัชคศิริในจังหวัดแพร่เป็นอาทิ

ประเด็นสุดท้าย ในเรื่องของวัฒนธรรมทางการเมืองก็คือท่าทีของชนชั้นกลาง จากการศึกษาพบว่าชนชั้นกลางมีท่าทีการเมืองที่เป็นลักษณะเด่นแตกต่างไปจากชนชั้นล่าง ก็ตรงที่ชนชั้นกลางมักให้ความสำคัญกับพรรค ซึ่งหมายถึงตัวผู้นำพรรค บทบาทของพรรคที่ผ่านมา รวมทั้งนโยบายของพรรค ด้วยเหตุนี้ในการเลือกตั้งหลายต่อหลายครั้ง ชนชั้นกลางซึ่งมักอยู่ในเขตเมือง คือเขตเทศบาล จึงเป็นได้แค่ฐานนโยบาย มิใช่เป็นทั้งฐานนโยบายและฐานเสียงพร้อมๆ กัน นัยหนึ่งเป็นได้แค่ผู้เลือกตั้ง อย่างไรก็ตามในการเลือกตั้ง 2 ครั้งหลัง พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงของชนชั้นกลางเป็นไปในทิศทางเดียวกับชนชั้นล่าง คือส่วนใหญ่เลือกพรรคไทยรักไทย จึงทำให้ชนชั้นกลางเป็นทั้งฐานนโยบายและฐานเสียงพร้อมกันไป²⁴

²⁴ Cf. เอนก เหล่าธรรมทัศน์, สองนคราประชาธิปไตย, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2536.

ความสรุป

กล่าวโดยรวม เมื่อพิจารณาจากทั้ง 4 ปัจจัย ปัจจัยด้านเงินทุน ระบบอุปถัมภ์ และวัฒนธรรมทางการเมืองมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือการเติบโตของระบบทุนนิยมมีผลทำให้กลุ่มทุนก้าวเข้ามามีบทบาททางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงนับตั้งแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เมื่อ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ทั้งนี้กลุ่มทุนถือเป็นกลุ่มที่ครอบครองทรัพยากรทางการเมืองมากที่สุดเมื่อเทียบกับชนชั้นกลางและล่างในท้องถิ่น เมื่อประกอบกับชนชั้นล่างซึ่งส่วนใหญ่ตัดสินใจทางการเมืองด้วยการยึดเอาคุณสมบัติส่วนบุคคล พอปู่กับการดูพรรค เลยมีผลทำให้นักการเมืองที่ดำรงตนเป็นนักสังคมนิยมเคราะห์ ซึ่งก็คือการอาศัยระบบอุปถัมภ์เป็นหลัก มีความได้เปรียบทางการเมืองที่สำคัญตลอดเวลา ในห้วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ความสำคัญของปัจจัยทั้งสามมีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก พร้อมกันนี้ปัจจัยด้านพรรคก็หาได้เพิ่มความสำคัญขึ้นมาอย่างมีนัยสำคัญไม่